

До Національної академії внутрішніх справ

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора Романа МОВЧАНА
на дисертацію Олександра ОКОЛІТА**

**«Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною
спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Збройна агресія РФ проти України, черговий етап якої розпочався 24 лютого 2022 р., поставила на порядок денний необхідність розв'язання низки проблем, пов'язаних із цієї подією, включаючи адаптацію національного кримінального законодавства до умов і викликів воєнного стану. Тому без подиву сприймається як той факт, що за короткий проміжок часу в екстреному порядку було ухвалено більше десяти законів, покликаних удосконалити механізм кримінально-правового регулювання суспільних відносин у відповідній сфері, так і та обставина, що увага вітчизняних дослідників (і автор цих рядків не є винятком) наразі значною мірою зосереджена на коментуванні так званих «воєнних» оновлень чинного Кримінального кодексу України (далі – КК).

Одним із неминучих негативних наслідків такої загалом природної зміни акцентів стало те, що науковці менше зусиль концентрують на інших злободенних кримінально-правових проблемах сучасної України, зокрема, на питаннях відповідальності за злочини, вчинювані організованими злочинними об'єднаннями. І це попри те, що актуальність вказаної проблематики сьогодні виглядає більш ніж очевидною, що пояснюється принаймні трьома чинниками.

По-перше, тим, що відносно нещодавно законодавство у цій частині зазнало найбільших (із часу набрання чинності КК) оновлень, зумовлених

ухваленням Закону України від 4 червня 2020 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (далі – Закон від 4 червня 2020 р.), результатом прийняття якого стала не лише поява трьох нових кримінально-правових заборон (статті 255-1, 255-2, 255-3 КК), а й істотне редагування існуючої й раніше ст. 255 КК. В умовах зростання загрози від організованої злочинності вказані законодавчі новели є необхідними, мають (повинні мати) позитивний ефект, адже передбачають елементи впливу на лідерів злочинного світу, зокрема уможливають притягнення їх до кримінальної відповідальності за прояви соціально неприйнятної поведінки. Проте, як справедливо зазначається в одному коментарі, навіть очевидна доцільність відповідних новел не знімає гостроту питання про їхню виваженість, адекватність і життєздатність.

По-друге, незважаючи на війну, офіційні кількісні показники відповідного різновиду злочинності фактично не відрізняються від довоєнних.

По-третє, як влучно зауважується на сторінках вітчизняної юридичної літератури, сучасні особливості організованої злочинності в Україні полягають у тому, що фактори глобалізації, з одного боку, та воєнної агресії проти нашої держави, з іншого, зумовлюють набуття організованих форм такими вкрай небезпечними явищами, як тероризм, екстремізм, сепаратизм, колабораціонізм.

Попри всі наведені обставини, проблематика, якій присвячена дисертація пана Околіта, в юридичній літературі поки що розробляється переважно лише на рівні науково-практичних коментарів КК, підручників, окремих наукових публікацій. Водночас маю констатувати, що, за винятком одного комплексного дослідження – а якщо точніше, то науково-практичного коментаря, – виконаного А. Вознюком, О. Дудоровим та С. Чернявським, станом на сьогодні вітчизняна правова доктрина не може «похизуватися» наявністю інших ґрунтовних робіт, в яких би була надана фахова оцінка всіх тих оновлень КК, які відбулися в результаті ухвалення Закону від 4 червня 2020 р., зокрема, здійснено критичне

осмислення положень зміненої ст. 255 КК, у новій редакції якої передбачено відмінні від існуючих раніше підстави кримінальної відповідальності учасників організованої злочинної діяльності та звільнення від неї.

Викладене свідчить про те, що відповідні питання в доктрині розкриті недостатньо, у зв'язку з чим звернення до них є своєчасним, а тематика дисертаційного дослідження, за результатами виконання якого і мала б бути усунута зазначена в попередньому абзаці прогалина, – актуальною.

Визначаючи *новизну представлених наукових результатів*, насамперед повторюся, що дисертація пана Околіта є не «одним із перших», про що часто пишеться у кваліфікаційних працях та рецензіях (відгуках) на них, а справді першим (на це, до речі, прямо вказує і сам дисертант (с. 73)), виконаним на теренах України монографічним дослідженням, яке має на меті комплексне розв'язання теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за передбачені новою редакцією ст. 255 КК створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній шляхом розроблення напрямів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

Здобувачем запропоновано низку нових положень, висновків і пропозицій, які виносяться на захист. Зокрема, до наведених у дисертації положень, які характеризуються (повністю або частково) новизною і достатньою мірою аргументовані автором, є підстави віднести пропозиції/висновки щодо:

– необхідності врахування участі службових осіб у діяльності організованих злочинних об'єднань за прикладом положень проєкту нового КК (визнання такої участі ознакою складу злочину, яка підвищує тяжкість злочину на один чи два ступені) (с. 29);

– доцільності уточнення умови звільнення від кримінальної відповідальності, що стосується сприяння шляхом заміни терміна «розкриття» на «розслідування» (с. 30, 179–180);

– висновок про те, що: 1) посилення санкцій ст. 255 КК нівелюється застосуванням ст. 69 та 75 КК, а також відсутністю чітких правил призначення покарання в межах санкції статті, зокрема залежно від обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, унаслідок чого учасники організованих злочинних об'єднань або не відбувають покарання у виді реального позбавлення волі, або отримують покарання в мінімальних межах санкції статті чи навіть більш м'яке покарання, ніж передбачене такою санкцією (с. 30, 199–200, 210); 2) злочинна спільнота, попри те, що вона не визначена в ст. 28 КК, є самостійною формою співучасті (с. 64);

– виправданості уточнення: 1) визначення злочинної спільноти шляхом доповнення його іншими злочинними об'єднаннями, які можуть утворювати досліджувану форму співучасті, передусім організованою групою (с. 68, 202–203); 2) мети створення злочинної організації, оскільки не може існувати злочинна організація, яку створюють виключно для забезпечення власного функціонування. Необхідним є зв'язок із кримінально протиправною діяльністю, без якого немає підстав стверджувати про існування злочинної організації (с. 74);

– тлумачення «участі в злочинній організації» як діяння, що характеризує рядових учасників злочинної організації та має різні варіанти вияву, які залежать від спеціалізації злочинної організації, ієрархічної структури, встановлених правил поведінки, способів, знарядь і засобів вчинення кримінально протиправних діянь (с. 94);

– розв'язання проблеми кваліфікації злочинів, учинених учасниками злочинних об'єднань, які є службовими особами та вчиняють злочин з використанням службового становища (с. 115);

– недоцільності використання в КК України терміна «вор у законі», який належить до русизмів і жаргонізмів (с. 173).

Також підтримую автора, який уважає, що:

– виокремлення злочинної спільноти як самостійної форми організованого

злочинного об'єднання є безпідставним (с. 73);

– кожна злочинна організація індивідуальна, а тому й набір ознак може бути різним і, відповідно, розширювати перелік кримінально-правових ознак злочинної організації немає потреби (с. 62, 75, 202);

– про об'єднання злочинних організацій може свідчити: 1) встановлення єдиного керівництва злочинної спільноти, яке можуть здійснювати як одна, так і декілька осіб; 2) спільне планування або безпосереднє вчинення злочинів учасниками злочинних організацій, що входять до злочинної спільноти (с. 69);

– з огляду на відсутність у ст. 255 КК такої форми об'єктивної сторони злочину, як участь у злочинній спільноті, дії осіб, які вступили до неї та беруть у ній участь, слід визнавати участю в злочинній організації та кваліфікувати за ч. 2, 3 або 5 цієї статті (с. 109).

– у термінах «авторитет», «інші особисті якості чи можливості» як складових законодавчої дефініції злочинного впливу немає потреби, оскільки будь-яка особа вчиняє будь-яке діяння якщо не завдяки своєму авторитету, то завдяки іншим особистим якостям чи можливостям (с. 170–171);

– приналежність особи до суб'єкта злочинного впливу чи суб'єкта підвищеного злочинного впливу слід визначати не за наявністю неформального статусу в злочинному світі («вор у законі», «положенець», «смотрящий» тощо), а за наявністю в її діях кримінально-правових ознак особи, яка здійснює злочинний вплив чи перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу. «Положенець» чи «смотрящий» залежно від обставин справи в одному випадку може бути суб'єктом злочинного впливу, а, в другому, – особою, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу (с. 171, 208).

Поділяю і здивування дисертанта відносно непризначення конфіскації майна, яка в новій редакції ст. 255 КК визначена як обов'язкове покарання (с. 30).

У дисертації наводиться й чимало інших цікавих і слушних наукових

положень, ідей, висновків.

Наукова обґрунтованість результатів, представлених у дисертації, забезпечується широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази (всього 343 джерел), веденням коректної полеміки, використанням низки різноманітних методів пізнання, вдало підібраних з урахуванням предмета дисертаційного дослідження (с. 24–25), а також добре продуманою логікою викладення матеріалу.

Характеризуючи оцінку проведеного здобувачем компаративістського дослідження, хотілося б звернути увагу й на те, що пан Олександр послуговується і посилається виключно на актуальне іноземне кримінальне законодавство, розміщене на відповідних офіційних сайтах, а не на той літературний мотлох, який був надрукований на території країни-агресора у 2001–2002 рр. («санкт-петербург, под. ред. беляева, волженкина, лукашова» (чи інших рашистів)) і який в умовах українського сьогодення вже лише через це, навіть не враховуючи його архаїчність, автоматично стає неактуальним, а посилання на нього – неприпустимим (навіть шкідливим).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих паном Олександром, обумовлюється нормативно-теоретичною та емпіричною базами дослідження. При цьому відмічу, що здобувач не обмежується банальною вказівкою на те, що «емпіричну базу дослідження становлять статистичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України за 2020–2022 рр. та результати вивчення вироків й ухвал про звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 255 КК, постановлених упродовж 2015–2023 рр.» (с. 25), та наведенням короткої інформації про їхній зміст у Додатку Б (с. 258–262), а замість цього активно послуговується знайденими матеріалами судової практики під час написання роботи, за допомогою чого, з одного боку, вдало ілюструються існуючі правозастосовні проблеми та вади чинного кримінального законодавства, а,

з іншого, – часто підкріплюється авторська позиція з того чи іншого питання (с. 51–55, 82–85, 92–94, 157–158, 181–182 тощо).

На схвальну оцінку заслуговує і широке використання здобувачем статистичних даних – починаючи зі вступу, де на них посиляються при обґрунтуванні актуальності роботи (с. 22), і далі по всьому тексту дисертації для підкріплення тих чи інших наукових позицій (наприклад, с. 57–58, 193–194).

Не можу не відмітити і безсумнівне практичне значення результатів представленої на рецензування дисертації, про що свідчить те, що напрацювання пана Околіта були впроваджені і вже активно використовуються не лише в науково-дослідній роботі та навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ, а й роботі Головного слідчого управління та Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України (Додаток Г. – с. 266–272). Завдяки такій сумлінності дисертанта є підстави сподіватися на вирішення хоча б частини тих правозастосовних проблем, які були описані при обґрунтуванні актуальності роботи.

Наукове дослідження складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (343 найменування на 38 сторінках) та 4 додатків на 24 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 272 сторінки, з них обсяг основного тексту – 190 сторінок. Характеризуючи описану структуру дисертації, варто відмітити те, що вона є добре продуманою і, головне, максимально враховує і в підсумку дозволяє виконати поставлені здобувачем прагматичні завдання рецензованого дослідження.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 15 наукових публікаціях, серед яких п'ять – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, дві статті

– у наукових виданнях інших країн (Чеська Республіка та Республіка Словенія), вісім – у збірниках конференцій, круглих столів, форумі. У публікаціях відображені всі структурні частини дисертації. Публікації здобувача за 2021–2023 рр. свідчать про його послідовну роботу із досягнення поставленої мети.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, які містяться у науковій праці, загалом характеризуються аргументованістю і послідовністю.

У дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності (плагіату, фабрикації, фальсифікації).

Водночас добре відомо, що оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності і новизни повинна бути об'єктивною та відбивати не лише позитивні, а й негативні сторони праці. Зокрема, ознайомлення з кваліфікаційною науковою роботою пана Околіта дозволяє висловити *окремі побажання і критичні судження* щодо неї.

1. Розпочну із зауважень, так би мовити, методологічного характеру, які я поділив на чотири умовних блоки.

Зокрема, перший із цих блоків (1.1) стосується як структури дослідження загалом, так і деяких назв його структурних елементів, зокрема.

По-перше, відмічу, що підрозділ 1.1 дисертації має назву: «**Сучасний стан дослідження** кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній».

Однак, ознайомившись із відповідним підрозділом дисертації, я зміг переконатися в тому, що більша його частина насправді присвячена:

1) характеристиці ознак злочинної спільноти та оцінці їхньої суспільної небезпечності (с. 34–39);

2) аналізу змін до відповідних норм КК, які стали наслідком ухвалення Закону від 4 червня 2020 р. (с. 40–41).

І лише починаючи зі с. 42 починається аналіз, власне, стану дослідження відповідної проблематики, якому (аналізу) присвячено... цілих півтори сторінки.

Вказане наводить на думку, що назва відповідного підрозділу не повністю відповідає його змісту.

По-друге, проаналізувавши план дисертації, у мене виникло питання: а чи була потреба у формальному поділі підрозділу 3.3 на п'ять окремих підпунктів? Уважаю, що її (потреби) насправді не було, адже і в інших розділах дисертації пан Олександр також розділяє (структурує) певну проблему на декілька умовних складових, однак, при цьому, не наділяє відповідні блоки статусом самостійних структурних одиниць дослідження.

Крім того, переконаний, що навіть за умови сприйняття пропонованого здобувачем підходу до структуризації, відповідним підпунктам варто було присвоїти номери 3.3.1, 3.3.2 і т.д., а не просто 1, 2 і т.д. як це зроблено в роботі.

По-третьє, уважаю, що замість банальної вказівки у назві розділу 3 на «звільнення від кримінальної відповідальності» та «покарання», які далі фігурують у назвах підрозділів 3.1 та 3.2, автору варто було б використати якесь узагальнююче формулювання на кшталт «Кримінально-правові наслідки вчинення...» (виглядає оптимальним варіантом), «Кримінально-правові заходи...», що дозволило б уникнути невиправданого дублювання.

Ну і наостанок, *по-четверте*, хотів би відмітити й те, що у вітчизняній кримінально-правовій доктрині традиційним є підхід, відповідно до якого у відповідних розділах дисертації (найчастіше останніх) спочатку аналізуються проблеми пеналізації та призначення (або ж звільнення) покарання (покарання у «статичі» та «динаміці»), а вже потім – проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за те чи інше кримінальне правопорушення (групу кримінальних правопорушень). Зважаючи на це, уважаю, що і пану Олександрю

не варто було нехтувати цими усталеними канонами. Тим паче, що жодного практичного зиску від обраного здобувачем підходу я не вбачаю.

1.2. Далі хотів би висловити деякі свої критичні міркування стосовно винесених на захист положень наукової новизни.

Для аргументації своєї позиції передусім хотів би процитувати абз. 5 п. 8 затверджених Наказом МОНу України від 12 січня 2017 р. № 40 Вимог до оформлення дисертації, в якому, серед іншого, зазначається, що в такій рубриці вступу, як «*наукова новизна отриманих результатів*», автор роботи має «аргументовано представити **основні** наукові положення, які виносяться на захист».

Іншими словами, при викладенні наукової новизни отриманих результатів дослідження дисертант має вказати лише на ті свої наукові здобутки, які є підстави оцінювати як справді вагомими. При цьому висловлюю і свою власну думку з приводу того, що для підкреслення вагомості отриманих ним результатів дисертант мав би розпочати їхнє висвітлення, зокрема, у межах рубрики «вперше», з опису тих із них, які є, так би мовити, найважливішими. До речі, саме таким шляхом і рухаються більшість здобувачів.

Натомість, ознайомившись із відповідною рубрикою рецензованої роботи, ми бачимо, що:

– в її п. 1, який є «обличчям» новизни дисертації, вказується наступне: «виявлено помилки в дефініції кримінального правопорушення, вчиненого злочинною організацією (ч. 4 ст. 28 КК України), що полягають у використанні займенника “він” замість “воно”...» (с. 25). На мою думку, очевидно, що таку важливу рубрику, як «вперше», не варто було розпочинати із продемонстрованої незначної помилки, пов'язаної з неузгодженістю родів, що виникла через автоматичну заміну поняття «злочин» на поняття «кримінальне правопорушення» і наявність якої, варто буде відвертим, жодним чином не впливає на ефективність відповідної кримінально-правової норми;

– а вже в п. 3 (с. 26) в якості новизни вказується пропозиція автора про необхідність «розв'язувати проблему різної інтерпретації кримінально-правових ознак злочинної організації та інших злочинних об'єднань, обумовлену відсутністю їх законодавчого закріплення в КК України чи іншому законі, в законодавчій площині або принаймні на рівні правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду». Видається, що таке загальне положення не відповідає «статусу» новизни дисертаційного дослідження.

Крім вказівки на те, що в науковій новизні мають зазначатися лише основні положення, які виносяться на захист, у відповідному пункті згаданого Наказу МОНу міститься й інша вимога щодо представлення відповідних результатів, а саме те, що воно (представлення) має бути **коротким та чітким**.

Натомість у рецензованій дисертації рубрика «наукова новизна» виглядає невиправдано і деякою мірою навіть штучно розширеною, формальним підтвердженням чого є те, що загалом вона займає цілих шість (!!!) сторінок, а, скажімо, п. 1 рубрики «удосконалено» розтягнутий більше ніж на сторінку, а п. 2 – майже на сторінку. І це при тому, що зазвичай в дисертаціях на здобуття ступеня доктора філософії (раніше – в кандидатських дисертаціях) вся новизна зазвичай займає 2–3 сторінки, а в докторських – 3–4, і лише в поодиноких випадках – 5 сторінок.

Тож вважаю, що пану Олександру варто було б дещо (а можливо й значно) лаконічніше викласти положення наукової новизни, акцентувавши увагу лише на тих із них, які є найбільш принциповими та значущими.

1.3. Далі хотів би звернути увагу на те, що хоча структура рецензованої дисертації і не передбачає виділення окремого елемента, цілком присвяченого вивченню релевантного іноземного досвіду, насправді автор широко вдається до використання компаративістського методу. Зокрема, на с. 44–47 пан Олександр наводить підходи парламентаріїв різних країн щодо кримінально-правових ознак злочинних організацій, організованих груп чи інших організованих злочинних

об'єднань, на с. 184 – вказує, в яких країнах передбачено спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, а в яких – від покарання, а на с. 191–192 – демонструє різні підходи щодо пеналізації.

Водночас необхідно пам'ятати, що значення порівняльно-правових досліджень насамперед полягає в тому, що вони дають можливість:

– по-перше, виявити все те корисне, що виправдало себе за кордоном при вирішенні схожої проблеми;

– по-друге, врахувати негативні сторони зарубіжного досвіду, неефективність тих чи інших правових рішень;

– по-третє, за наслідком попереднього, розробити пропозицій щодо вдосконалення національних правових систем.

На жаль, на противагу цьому в роботі її автор обмежується або ж лише банальним відтворенням відповідних правових приписів, або ж вказівкою на порядковий номер тієї чи іншої норми. Згадане ж у попередньому абзаці і таке бажане критичне осмислення наведених положень іноземного кримінального законодавства, з аргументацією як їх позитивних моментів, які б могли бути використані при вдосконаленні вітчизняного кримінального законодавства, так і недоліків, у дисертації чомусь відсутнє, хоча вважаю, що саме на цьому і мав би зосередити свою увагу здобувач.

До речі, подібні за змістом зауваження можна висловити і щодо деяких інших положень роботи.

Наприклад, на с. 125 висновується, що *«конструкція “будь-які дії особи”, що використовується у визначенні злочинного впливу, потребує уточнення»*. Дуже добре, що пан Олександр приєднався до низки інших учених, які вказали на відповідні недоліки аналізованої законодавчої дефініції. Однак вважаю, що у цій ситуації замість констатації відповідного доволі очевидного факту, здобувач мав би спрямувати свої зусилля на розроблення конкретних пропозицій щодо усунення згаданих недоліків. А їх, на превеликий жаль, чомусь немає.

А вже на с. 126–127, 170 пан Олександр констатує, що нині немає законодавчого визначення терміна «злочинна діяльність», що використаний у дефініції злочинного впливу, а вчені мають різне концептуальне бачення його змісту. Здобувач переконаний, що це питання потребує окремого ґрунтовного дослідження та невідкладного вирішення, оскільки така прогалина суттєво ускладнює застосування ст. 255 КК.

Однак я дотримуюсь протилежної думки і вважаю, що відповідне питання мало б бути вирішене саме в межах рецензованого, а не якогось іншого ефемерного «окремого ґрунтовного дослідження». До речі, зважаючи на значущість окресленого питання, пропозиції щодо його вирішення якраз-таки і могли б знайти своє представлення в науковій новизні замість згаданих вище.

1.4. Завершуючи відповідну рубрику, хотів би відмітити озвучену на с. 97 пропозицію пана Олександр, який пише: «Якщо вносити зміни до ст. 255 КК, то підстави кримінальної відповідальності за участь у злочинній спільноті слід передбачити в ч. 5 ст. 255 КК. Натомість особливо кваліфікуючу ознаку необхідно буде розмістити в частині 6 цієї статті». А вже на с. 170 зазначається: «Підстави кримінальної відповідальності таких різних за ступенем небезпечності суб'єктів, як, з одного боку, особа, яка здійснює злочинний вплив, а з другого – особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі “вора в законі”, мають бути встановлені в різних частинах ст. 255 КК».

Чесно кажучи, я й сам є прибічником широкої диференціації відповідальності за діяння, які відрізняються своєю суспільною небезпекою. Однак, якщо слідувати всім рекомендаціям дисертанта, то ст. 255 КК мала б щонайменше 10 частин, що, як на мене, є дещо занадто. Якщо ж здобувач вважає за необхідно об'єднати деякі частини, то хотілося б, зокрема на захисті, почути його думку з цього приводу, адже в кінці роботи (у висновках) авторська редакція удосконаленої ст. 255 КК відсутня, що, до речі, є доволі істотним недоліком роботи.

2. Далі перейду до зауважень/побажань змістовного характеру.

На думку пана Олександра, злочинну спільноту необхідно визначати як постійне чи тимчасове організоване злочинне об'єднання, утворене з двох і більше злочинних організацій для реалізації мети чи виконання завдань, пов'язаних із кримінально протиправною діяльністю *корисливого чи корисливо-насильницького спрямування* або встановленням та поширенням злочинного впливу (с. 25).

Однак, читаючи роботу, на с. 75 ми зустрічаємо твердження дисертанта про те, що «мета злочинної спільноти пов'язана **переважно** з учиненням злочинів *корисливого чи корисливо-насильницького спрямування* або встановленням і поширенням злочинного впливу».

Як бачимо, вживаючи термін «переважно», сам автор фактично визнає, що мета злочинної спільноти може бути пов'язана не лише зі вчиненням злочинів *корисливого чи корисливо-насильницького спрямування* або встановленням і поширенням злочинного впливу, а й вчиненням інших злочинів.

Зважаючи на це, вважаю, що у відповідній дефініції не варто вказувати конкретний та вичерпний перелік злочинів, з учиненням яких має бути пов'язана мета злочинної спільноти, що невиправдано звужить потенційну сферу застосування відповідних кримінально-правових приписів.

Крім того, хотілося б звернути увагу і на іншу пропозицію пана Околіта стосовно дефініції злочинної спільноти, зміст якої полягає в уточненні цієї дефініції «шляхом доповнення іншими злочинними об'єднаннями, які можуть утворювати досліджувану форму співучасті (передусім організованою групою)» (с. 25).

Враховуючи вживання автором терміну «передусім», на захисті хотілося б почути відповідь на питання про те, а які ще форми співучасті, крім організованої групи, мають фігурувати у відповідному визначенні?

3. Аналізуючи висловлені в юридичній літературі пропозиції щодо зниження віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК, пан Олександр висновує, що загалом вони заслуговують на увагу, однак потребують створення для неповнолітніх більш ефективної системи покарання та його відбування, оскільки саме в місцях позбавлення волі відбувається становлення майбутніх кримінальних авторитетів, саме там найбільше дотримуються злочинних традицій та правил, здобувають необхідні навички та знання для подальшого формування організованих злочинних об'єднань) (с. 29, 103–104, 109–110, 205).

Обґрунтовуючи свою позицію, здобувач, серед іншого, посилається на М. К. Гнетнева, який переконаний, що у випадку вчинення особою віком від 14-ти до 16-ти років у складі злочинної організації, наприклад, крадіжки чи іншого суспільно небезпечного діяння, кримінальній відповідальності за яке підлягають із 14-ти років, вона перебуває в однакових умовах з особами такого самого віку, які вчинили такі ж злочини, але не беручи участі в злочинній організації. «Безперечно, – вказує правник, – ступінь суспільної небезпечності злочину, що учинений організацією, значно вищий порівняно з діяннями, які вчинені самотужки, групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або організованою групою. Утім ця обставина залишається без належної правової оцінки, правопорушникам надано “знижку” під час притягнення до кримінальної відповідальності. Така “знижка”, – висновує фахівець, – безпідставна, вона є причиною фактичного нівелювання відмінності між злочинами з різними ступенями суспільної небезпечності, створює умови для необ'єктивної реакції держави на їх вчинення».

Справді, вочевидь не має підстав сперечатися з аксіоматичним положенням про те, що ступінь суспільної небезпечності злочину, що учинений організацією, значно вищий порівняно з діяннями, які вчинені самотужки, групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або організованою групою. Однак, ознайомившись

із ч. 2 ст. 22 КК, ми можемо переконатися в тому, що, визначаючи відповідний перелік діянь, за вчинення яких кримінальна відповідальність настає не з 16-ти, а з 14-ти річного віку, законодавець враховував не лише суспільну небезпеку включених до неї кримінальних правопорушень, але, поруч із цим, брав до уваги і її, так би мовити, «загальну» очевидність, саме зважаючи на яку її повинні розуміти вже з 14-ти, а не з 16-ти років.

Можу припустити, що, саме враховуючи це, у наведеному в ч. 2 ст. 22 КК списку відсутні такі надзвичайно небезпечні діяння, як державна зрада, шпигунство, посягання на територіальну цілісність, геноцид тощо, та, зокрема, і діяння, передбачені ст. 255 КК, суспільна небезпека яких, як і всіх інших наведених мною різновидів кримінально протиправної поведінки, з одного боку, хоча і є надзвичайно високою, однак, з іншого, не є настільки очевидною (як у випадках із вбивством, крадіжкою, зґвалтуванням, нанесенням тілесних ушкоджень тощо), щоб її обов'язково мали розуміти і особи, які не досягли 16-ти річного віку, які, нерідко перебуваючи під впливом розповідей чи фільмів про «зłodійську романтику», можуть не до кінця усвідомлювати всю антисоціальну сутність і небезпеку відповідних діянь. Саме тому переконаний, що особи, які не досягли 16-ти річного віку, мали б нести відповідальність лише за відповідні «очевидно» суспільно небезпечні діяння; притягнення ж їх до кримінальної відповідальності за ст. 255 КК, на мою думку, не є недоцільним.

Тож вважаю, що відповідна пропозиція здобувача потребує додаткового обґрунтування.

4. На с. 205 пан Олександр пише про те, що в основному складі злочину (ч. 1, 2, 4 ст. 255 КК) усвідомлення (інтелектуальна ознака) має охоплювати вчинене діяння (створення, керівництво, участь) і вид злочинного об'єднання (злочинна організація чи злочинна спільнота), а в кваліфікованому – належність до категорії службових осіб та використання службового становища.

Виникає питання: а якщо особа не вважає себе службовою (не усвідомлює свою належність до них), то хіба відповідного кваліфікованого складу кримінального правопорушення не буде? Як на мене, відповідне твердження виглядає доволі дискусійним.

5. На с. 173–174 здобувач, зокрема і посилаючись на праці інших вчених, відмічає складність доведення статусу «вора в законі», яке пов'язане з такими проблемами: а) неможливістю документального підтвердження перебування особи в цьому статусі; б) відмовою особи, яка перебуває в статусі «вора в законі», свідчити проти себе, а також відмовою свідчити проти неї осіб, які здійснювали відповідну «коронацію»; в) високою ймовірністю відмови осіб, які свідчили проти «вора в законі», від своїх показань у залі судового засідання».

Утім, як на мене, чи не всі наведені аргументи є вкрай непереконаливими, адже, якщо керуватися подібною логікою, то взагалі потрібно скасовувати інститут «організатора кримінального правопорушення», який:

– по-перше, у більшості випадків не може бути доведений документально (чи ж на практиці зустрічаються накази про призначення особи організатором групи, яка займається контрабандою, збутом наркотиком, видобуванням бурштину тощо? Принаймні мені такі випадки не відомі);

– по-друге, особа майже ніколи не визнає;

– по-третє, далеко не завжди підтверджується показами свідками.

Натомість відповідна роль зазвичай підтверджується за допомогою оперативно-розшукових заходів та негласних слідчо-розшукових дій, які мають стати в нагоді і при доведенні статусу «вора в законі», знімаючи відповідну проблему.

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на високий науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем, і лише підтверджують складність, багатогранність і злободенність проблематики, досліджуваної

Олександром Околітом.

З урахуванням викладеного вважаю, що дисертація «Кримінальна відповідальність за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній» є кваліфікаційною науковою працею, яка містить положення, що мають істотне значення для кримінального права, а саме, запропоновано комплексне розв'язання теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній шляхом розроблення напрямів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» і вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Автор дисертації – Олександр Околіт – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, професор

Роман МОВЧАН